

Jasna Šćavničar Ivković

Obnova pročelja zgrade u Vukovarskoj 35 – 35 a arhitekta Drage Galića

Jasna Šćavničar Ivković
 Grad Zagreb
 Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode
 HR – 10 000 Zagreb, Kuševićeva 2/II

UDK: 728.2.025.4(497.5Zagreb)
 72Galić, D.
 Pregledni rad/Subject Review
 Primljen/Received: 5. 3. 2011.

Ključne riječi: Le Corbusier, Drago Galić, *béton brut*, sanacija, boje, *raw concrete*

Key words: Le Corbusier, Drago Galić, *béton brut*, reconstruction, colours, *raw concrete*

Članak je osvrt na nedavno završenu obnovu pročelja stambene zgrade u Vukovarskoj 35 – 35 a, arhitekta Drage Galića, sagrađene 1957. godine po uzoru na Le Corbusierov Unité d'Habitation u Marseilleu. Navode se osnovni podaci te uspoređuju oba zdanja. Govori se o specifičnosti problema obnove s obzirom na materijale vanjskoga plašta zgrade: sirovog betona i kulira, te o dvojbama oko načina njihove sanacije. Posebno se ističe autorov umjetnički senzibilitet vidljiv, među ostalim, i kroz zanimljivo koloriranje žbukanih dijelova fasade, koje se nastojalo kvalitetno reinterpretirati, čuvajući autentičnost arhitektonskog izraza. Zgrada je pojedinačno zaštićeno kulturno dobro pa su radovi izvođeni uz konzervatorski nadzor Gradskog zavoda za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode.

UVOD

Nedavno je završena prva faza obnove pročelja više-stambene zgrade u Vukovarskoj 35 – 35 a u Zagrebu (sl. 1). Ovo, svakako jedno od najznačajnijih ostvarenja arhitekta Drage Galića, istaknuto u novijoj povijesti zagrebačke gradogradnje, uvršteno je godine 2009. u Registar kulturnih dobara RH. Stanje pedesetak godina staroga betonskog zdanja, zahtjevi i potrebe njegovih stanara, kao i odobreno sufinanciranje od Grada Zagreba, potaknuli su početak obnove. Specifičnost samog objekta, konkretni problemi s kojima su se obnovitelji suočavali tijekom radova, kao i ograničena novčana sredstva, ponukali su na promišljanje, istraživanje i nalaženje optimalnih načina njegove sanacije. Radovi su se obavljali pod stručnim nadzorom zagrebačkog Zavoda za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode.

Zgrada u Vukovarskoj 35 – 35 a, arhitekta Drage Galića (1907. – 1992.), kao i konceptijski srodna Galićeva višekatnica na uglu Vukovarske i Miramarske, svakako su najkvalitetniji primjeri poslijeratne zagrebačke stanogradnje. Projektirana 1953., a izgrađena 1957. godine, među prvim je većim objektima sagrađenima uz novoformiranu gradsku prometnicu, a u skladu s Direktivnom regulatornom osnovom grada Zagreba iz 1953. godine.

Zgrada je projektirana gotovo u isto vrijeme kad je nastao, hvaljen i osporavan – revolucionarni, prvi Le Corbusierov Unité d'Habitation u Marseilleu (1947. – 1952.). Očito je da je Corbusierova arhitektura izravno utjecala na Galića, no prošavši kroz filter autorove imaginacije i umjetničkog senzibiliteta, znanstvene metode i iskustva te osjeća za konkretan prostor, zahtjeve, mogućnosti i zagrebački „genius loci“, urodila je novom kvalitetom.

O usporedbi Galićevih i Corbusierovih zgrada nedavno je pisao dr. sc. Vedran Ivanković, pa su neki podaci iskorišteni u ovom članku, kojim se želi ponoviti i nadovezati se na ranije rečeno, govoreći više o nekim konkretnim problemima vezanima uz obnovu.

MARSEILLESKI UZOR

Le Corbusierova sedamnaesterokatnica u Marseilleu, poznata i kao *Cité Radieuse* (*Ozareni grad*) i neformalno *La Maison du Fada* (*Kuća za lude*), nastala je kao rezultat dugogodišnjega promišljanja, materijalizirajući autorovu ideju kolektivnoga stanovanja u skladu sa stvarnim potrebama i mogućnostima poslijeratne Francuske. Kao model poslužila je konstruktivistička stambena zgrada *Narkomfin* arhitekta Ginzburga (Moisei Ginzburg i Ignaty Milinis) sagrađena 1932. god. u Moskvi. Urbanističkim planom „Marseille-sud“ bila je predviđena izgradnja 24 *unitéa* grupirana u

1 Vukovarska 35-35 a, 2010. (foto: J. Šćavničar Ivković)
Vukovarska Street 35-35 a, 2010 (photo: J. Šćavničar Ivković)

2 Unité d'Habitation, u Marseilleu,
(preuzeto s: <http://forum.skyscraperpage.com>)
Unité d'Habitation, in Marseille,
(taken from: <http://forum.skyscraperpage.com>)

sedam grozdova uz brze prometnice¹. U Marseilleu je izgrađena samo jedna takva zgrada. Do 1965. godine nastala su u Francuskoj još četiri slična objekta te jedan u Berlinu. Svrha je bila zadovoljiti materijalne, društvene, kulturne i duhovne potrebe velikoga broja obitelji, pružajući im maksimalnu moguću kvalitetu stanovanja i zajedničkog življenja na relativno malome prostoru. Projekt je nastao po narudžbi države, u vrijeme kada je stanovništvo Marseillea bilo raseljeno nakon ratnih razaranja. Bilo je to i vrijeme kada nije bilo moguće graditi složene čelične konstrukcije, koliko zbog siromaštva, toliko i zbog nedostatka dovoljno kvalificirane radne snage. Kao rezultat izabran je sirovi beton (*béton brut*), te je objekt nehotice postao prototip i inspiracija nadolazećemu arhitektonskom stilu i filozofiji brutalizma. Zanimljivo je da je Le Corbusier za realizaciju projekta tražio izuzeće od urbanih pravila². Zgrada je nastala u suradnji sa slikarom i arhitektom Nadirom Afonsom, te projektantima Shadrachom Woodsom i Georgeom Candilisom. Dizajn namještaja (kuhinje) povjeren je dugogodišnjoj suradnici Charlotte Perriand. Stubište unutar stana projektirao je Jean Prouvé.

Projekt Corbusierova *vertikalnog vrtnog grada* za 1 600 ljudi, ostvaren je formiranjem monolitnoga samostojećeg prizmatičnog volumena podignuta na stupove, unutar

1 Ivanković, V. (2009.): Le Corbusier i Drago Galić – Kritički eksperimenti arhitekture višestambenih zgrada, *Prostor* 1(37) 17(2009), Zagreb: 10.

2 Isto: 8.

3 Unité d'Habitation, u Marseilleu, prizemlje,
(preuzeto s: <http://www.marseillecar.com>)
Unité d'Habitation, in Marseille, ground floor
(taken from: <http://www.marseillecar.com>)

4 Unité d'Habitation, u Marseilleu, krovna terasa
Unité d'Habitation, in Marseille, roof terrace

5 Unité d'Habitation, u Marseilleu, krovna terasa
Unité d'Habitation, in Marseille, roof terrace

6 Unité d'Habitation, u Marseilleu, krovna terasa,
(preuzeto s: <http://flickriver.com>)
Unité d'Habitation, in Marseille, roof terrace,
(taken from: <http://flickriver.com>)

kojeg su admirani nizovi stambenih ćelija, grupiranih oko horizontalnih komunikacija – internih ulica s dućanima, knjižarama, restoranom, pa čak i hotelom (sl. 2). Društveni se život odigrava na razini krova, gdje su smješteni dječji vrtić, prostor za igru i rekreaciju. Zadovoljeno je Corbusierovih *pet točaka arhitekture*: zgrada je podignuta na snažne pilone omogućujući cirkulaciju prostora u razini prizemlja, fasada je oslobođena diktata zidova te stvara vlastitu oblikovnu igru, krovna je terasa preuzela ulogu prizemlja, slobodni je plan ograničen samo nužnošću konstruktivnog rastera poprečnih zidova, pročelje je artikulirano horizontalnim potezom vrpčastih prozora (sl. 3, 8).

Zgrada ima oblik ležeće prizme (135,5 x 24,5 m) visine 56 m. U njoj je smješteno 337 stambenih jedinica³. Postoje različiti tipovi stanova – od hotelske sobe do stanova s 5

spavaonica. Svi su vezani na samo jedan ulaz sa stubištem i dizalima, pozicioniran na južnom dijelu zgrade. Uz ovaj, postoje još dva evakuacijska i dva vatrogasna stubišta. Kako su stanovi dvoetažni, dvostrane orijentacije, prilazni su hodnici smješteni u sredini zgrade, na svakoj trećoj etaži. Zgrada leži na 17 dvostrukih pilona osnovnog rastera 8,38 m. Na katovima je raspon prepolovljen te su poprečni nosivi zidovi na osnovnoj udaljenosti 4,19 m – što je ujedno i širina pojedinog stana⁴. Karakteristični stan na ulaznoj razini ima smještenu kuhinju, prvi put povezanu s prostranim dnevnim boravkom, te stubu prema razini na kojoj su smještene uske, izdužene spavaonice. Ostakljena stijena balkona proteže se po cijeloj visini dvoetažnog zračnog prostora boravka, unoseći svjetlost duboko u unutarnji prostor. Svaki je detalj razrađen do perfekcije, pažljivo proporcioniran prema Le Corbusierovu *Moduloru*.

3 Isto: 12.

4 Isto: 12.

7 Unité d'Habitation, u Marseilleu, bočno pročelje
Unité d'Habitation, in Marseille, lateral facade

8 Unité d'Habitation, u Marseilleu, detalj pročelja
Unité d'Habitation, in Marseille, facade detail

9 Unité d'Habitation, u Marseilleu, detalj pročelja
Unité d'Habitation, in Marseille, facade detail

Masivni volumen zgrade površinski je potpuno otvoren naizmjeničnim nizovima dvoetažnih i jednoetažnih balkona. Ovi, viši, prekinuti su horizontalama *brise-soleila*. Krovna terasa sa skulpturalno oblikovanim ventilacijskim dimnjacima, položenim kubusom školskoga trakta podignuta na stupove te plitkim bazenom, svjesno asocira na brodsku palubu (sl. 4 – 6).

Cijelo je oplošje u sirovom betonu, bez zaštite žbukom. Na površini je čitljiva tekstura pažljivo slagane drvene oplata koja stvara vlastitu reljefnu igru (sl. 7). Piloni prizemlja oblikovani nizanjem uskih letvica podsjećaju na kanelure klasičnih stupova (sl. 3). Monokromnost i monotonija betona razbijene su šarenilom bočnih balkonskih zidova. Prevladavaju glavne (mondrijanske) boje – crvena, žuta, plava, bojene izravno na betonsku podlogu, pa se i kroz njih nazire tekstura podloge (sl. 8, 9). Kao opreka hladnoći i grubosti sirova betona, iznenađuju sasvim dekorativni detalji – kao npr. površinska obradba dijelova zida na krovnoj terasi ili pak perforirani balkonski parapeti (sl. 6, 9). No kako je sam Le Corbusier rekao:

(...) Odlučio sam stvoriti ljepotu kontrastom. Upotunit ću je stvarajući igru između grubosti i finoće, između mutnog i

*intenzivnog, između preciznog i slučajnog. Ponukat ću ljude na razmišljanje, to je razlog silovitoj, bučnoj, pobjedonosnoj polikromiji fasada.*⁵

GALIĆEVA INTERPRETACIJA

Prva Galićeva višekatnica u današnjoj Vukovarskoj projektirana je samo godinu dana nakon izgradnje *Unitéa*, i na prvi pogled čini se kao njezin umanjeni model, no

⁵ www.galinsky.com/buildings/marseille/assics-unite-d-habitation-le-corbusier/

10 Vukovarska 35-35 a, Drago Galić – kolorirani nacrt južnoga pročelja zgrade, studija boja
Vukovarska Street no. 35-35 a, Drago Galić – colour design of the southern facade of the building, colour study

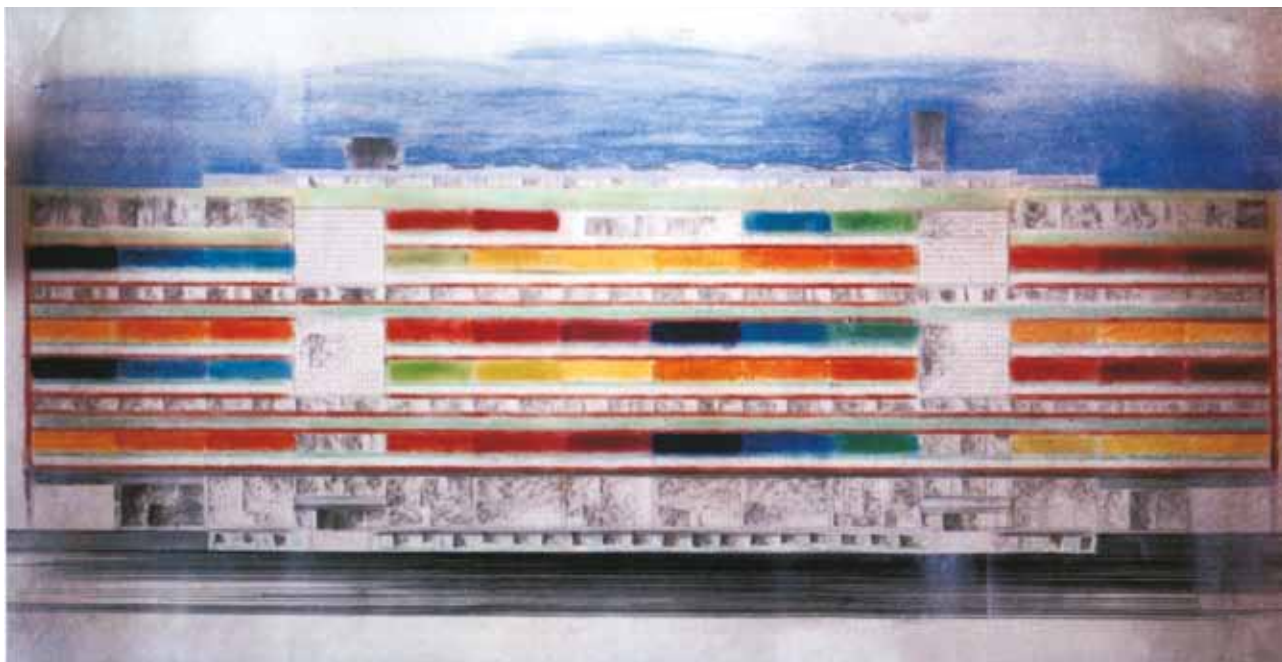
pomnijom se analizom uočavaju bitne razlike proizašle upravo zbog prilagodbe takvog, avangardnog načina stanovanja, regionalnim uvjetima i senzibilitetu hrvatskog čovjeka.

Galić je zgradu projektirao 1952. u zreloj dobi svojega stvaranja. Od značajnijih realizacija prethode joj vlastita kuća u Istarskoj ulici 28, u Zagrebu, hotel „Splendid“ i obiteljska kuća Jakšić u Dubrovniku, drvena obiteljska kuća Filipčić na Svetom Duhu 117, u Zagrebu, (s Dragom Iblerom – srušena) višestambena ulična i dvorišna zgrada u Klaićevoj 44 – 46, te istodobno projektirana višestambena zgrada na Svačićevu trgu 14 u Zagrebu, kao i studija za terasaste nizove u Novakovoj ulici (s Dragom Iblerom), projekt za plivalište, sportski hotel (natječaj – I. nagrada) i višestambenu zgradu s dvoetažnim stanovima u Preradovićevoj 23, projekt višestambene zgrade s malim stanovima u Savskoj 52 – 54, projekt poslovno-višestambene zgrade u Ilici 1 a, te mnogi drugi projekti i realizacije⁶. Iz navedenog je vidljivo da se Galić od samih početaka intenzivno bavio stambenom arhitekturom te da je projekt za Vukovarsku samo logičan slijed dugogodišnjega stvaralačkog procesa.

Zgrada u Vukovarskoj 35 – 35 a, tlocrtnih dimenzija 104 x 12,5 m, visoka je 32 m (oko 40 m sa strojarnicom), a u njoj je smješteno 68 stanova. Osni raspon dvostrukih stupova u prizemlju iznosi 7,4 m. Isti je raspon nosivih poprečnih zidova na katovima – što odgovara širini glavne etaže pojedina stana. Zgrada nije mnogo kraća, ali je dvostruko uža od marseilleske. Nema centralno smještene podužne

hodnike (unutarnje ulice), već se stanovima pristupa s otvorenih galerija. Prizemlje je zatvoreno, ostakljeno – predviđeno za poslovne prostore. Slobodan je samo prostor između krajnjih istočnih i zapadnih stupova. Otvoreno prizemlje ovdje i ne bi imalo mnogo smisla, jer je prostor sjeverno od građevine još i danas ostao urbanistički nesređen, opterećen zaostalim kaotičnom izgradnjom staroga Trnja. Zgrada je orijentirana na dva dvokraka stubišta s po dva dizala koja vode do galerija na sjevernome pročelju. Stanovi su od prvoga do šestog kata dvoetažni (*maisonette* jedinice), dvostrano orijentirani. Na sedmom – zadnjem stambenom katu, jednoetažni su stanovi te šest *ateliera* koji se velikim staklenim stijenama otvaraju prema sjeveru. *Atelierima* se prilazi iz zatvorenoga stubišta, preko južnih galerija natkrivenih pergolom. Te su galerije u dijelu ispred stubišta otvorene prema ulici, a ispred ulaza u *atelier* betonskim zidom s perforiranim kvadratnim otvorima – zaštićene su od južnog sunca. Na zadnjoj, osmoj etaži, između dviju – dugim, uskim hodnikom povezanih stubišnih jezgara, niz je pomoćnih prostorija (spremišta, praonice i sušionice rublja), koje su danas uglavnom prazne i bez funkcije. Dio terase ispred njih dekorativnom betonskom „mrežom“ odvojen je od dijelova ravnoga krova koji nisu predviđeni za boravak. Iznad te etaže izdižu se strojarnice dizala – zapadna kubusnog, a istočna stožastog oblika. Na prvom, trećem, četvrtom i šestom katu ulazi se u dvoetažne stanove sa sjevernih otvorenih galerija. Ispred svakog ulaza je betonsko korito za cvijeće – mali privatni vrt. Na toj razini stanovi imaju kuhinju kao zasebnu prostoriju orijentiranu prema sjeveru, WC i izbu, te prostrani dnevni boravak, koji

6 Štulhofer, A., Uchytíl, A., Barišić, Z. (1998.): Drago Galić, monografija, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb.

11 Vukovarska 35-35 a, Drago Galić – kolorirani nacrt sjevernoga pročelja zgrade, studija boja
Vukovarska Street no. 35-35 a, Drago Galić – colour design of the northern facade of the building, colour study

se velikom staklenom stijenom i lođom otvara prema jugu. Relativno usko i strmo, jednokrako stubište iz prilaznog hodnika vodi do spavaćega trakta. Tu su smještene dvije spavaonice, kupaonica i garderoba. Visina je te etaže manja, a prostor dvostruko uži. Tako, unutar jednog rastera nosivih zidova, na prvoj i trećoj, odnosno četvrtoj i šestoj etaži dnevni stambeni prostor ima veću visinu i proteže se po cijeloj širini rastera (7 m), te se iz nje spušta ili diže do spavaćeg trakta niže visine koji je za polovicu uži (druga i peta etaža). Tako se po dva stana međusobno slažu – poput Lego kockica. Već sam tlocrtni raspored stana s prostranim dnevnim boravkom, odvojenom kuhinjom s vlastitim prozorom, potpuno odvojenim spavaćim traktom s većim sobama, prilagođen je domaćem mentalitetu i načinu života.

Dispozicija stambenih prostora odražava se na uličnome pročelju potezima lođa i velikih prozora na dnevnim etažama, te nizom uvučenih vrpčastih prozora na etažama spavaćih prostora. Sedmi je kat posve drukčiji, čitljiv u dva plana – čvrsta betonska vanjska opna perforirana otvorima u prvom, te stanovi i *atelieri* rastvoreni velikim prozorskim plohamu u drugome planu. Osmi je etaža uvučena, nevidljiva iz pješačke perspektive (sl. 1).

Sjeverno je pročelje artikulirano jakim horizontalama prilaznih galerija i vrpčastim prozorima spavaćih etaža. Stubišni su prostori naglašeni plohamu prefabriciranih, ornamentalno oblikovanih, betonskih mreža.

Osnovni konstrukcijski okvir zgrade – prizemlje, zatvorene bočne fasade te sedma i osma etaža, izvedeni su u sirovom betonu s otisnutom strukturom oplata. Središnji

dio južnoga pročelja omekšan je – oplemenjen, slojem pravnog kulira u dvjema bojama: *terracotta* za konstrukcijske dijelove i zelenkasto-plava za ispune – parapete i perforirane ograde lođa. Kontinuirana „klupčica“ ispred uvučenih vrpčastih prozora izvedena je brušenim, sivocrnim kulirom. Zidovi i stropovi lođa su žbukani. Svaki je bočni zid lođe u drukčijoj boji. Drvene rolete štite prozore, a platneni zastori, prema pričanju stanara – u plavoj boji, zasjenjuju lođe od južnoga sunca. Bravarija ostakljenih prizemlja lokala i stubišnih prostora originalno je gotovo tirkizno plava. Unutar metalnog rastera umetnuta su drvena hrastova ostakljena vrata. Vedrina boja, taktilnost materijala, odmjerene proporcije, čine i danas ovu zgradu jednom od najljepših i najhumanijih višestambenih zgrada zagrebačke poslijeratne moderne. O Galićevu osebnom umjetničkom senzibilitetu te studioznom likovnom pristupu i važnosti koju pridaje bojama i materijalima, svjedoče i sačuvani akvarelirani nacrti pročelja (sl. 10, 11).

U nekim detaljima iznenađuju, ipak, doslovno preneseni motivi s Corbusierove zgrade: piloni prizemlja i oblikovanje podgleda zgrade, raster oplata na bočnim zidovima i sedmoj etaži, motiv perforirane balkonske ograde... Marseilleski je primjer očito poslužio kao inspiracija i poticaj, internacionalni stil naveo je na neke formalne sličnosti. Ipak, Galiću se ne može poreći originalnost u načinu rješavanja stambenih prostora – kao prostora kvalitetnog življenja, razrađenih do perfekcije, kao ni u kreativnom pristupu arhitektonskom oblikovanju od cjeline do najsitnijeg detalja.

12 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove (foto: Jasna Ščavničar- Ivković)

Vukovarska Street, no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation (photo: J. Ščavničar Ivković)

13 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, oštećenje betona (fototeka GSKG-a)

Vukovarska Street, no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, cement damage (photo archives of GSKG)

14 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, VII. kat (fototeka GSKG-a)

Vukovarska Street nos. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, 7th floor (photo archives of GSKG)

15 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, podnožje stupa (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, foot of the column (photo: J. Ščavničar Ivković)

Vrijedno je spomenuti da je uz Dragu Galića na projektu radio i asistent ing. Josip Frankol, te da je statičke proračune izradio prof. Stanko Bakrač⁷.

PROBLEMI OBNOVE

Budući da zgrada pedesetak godina nije bila obnavljana, vanjski je plašt zgrade prilično oronuo (sl. 12). Na mnogim je mjestima, posebno na bočnim fasadama, zaštitni sloj betona otpao te se na površini pojavila armatura koja je bila izložena hrđi (sl. 13, 14). Betonski piloni u prizemlju u zoni uz tlo bili su izgrizeni solima i kiselinama, nemilosrdno „ukrašeni“ grafitima, izbušeni i oštećeni nosačima za reklame ili klimatizacijske jedinice (sl. 15). Na betonskoj kosini podgleda prizemlja bili su vidljivi curci zbog loše

16 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, VII. kat, (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, 7th floor, (photo: J. Ščavničar Ivković)

⁷ Biondić, Lj. (1996): *Kritička analiza stambene arhitekture u djelu arhitekta Drage Galića – evolucija i tipologija, doktorska disertacija*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet (mentor Filipović, N.), Zagreb.

17 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, kosina pogleda prizemlja, (foto: J. Šćavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, inclination of the ground floor ceiling, (photo: J. Šćavničar Ivković)

18 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, oštećenje kulira (fototeka GSKG)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of the facade prior to renovation, damage to the Finish (photo archives of GSKG)

19 Vukovarska 35-35 a, balkon na VII. katu, prije obnove (foto: J. Šćavničar- Ivković)

Vukovarska Street 35-35,a, balcony on the 7th floor, prior to renovation (photo: J. Šćavničar Ivković)

20 Vukovarska 35-35 a, detalj prozora stana prije obnove (foto: J. Šćavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of apartment window prior to renovation, (photo: J. Šćavničar Ivković)

izvedenog okapa (sl. 17). Prani i brušeni kulir kojim je obloženo pročelje na više je mjesta bio otkrnut ili napuknut (sl. 16, 18). Fasada je bila puna tamnih, masnih mrlja od smoga i ispušnih plinova. Boje su na zidovima loša, mnoge su bile prekrivene novim slojem ili pak potpuno otučene (sl. 19). Bravarija (čelični profili) prizemnih prostora bila je prebojena sličnom, ali već oguljenom plavom bojom. Na bočnim lokalima (knjižnica i restorani) zamijenjena je novom aluminijskom bravarijom u smeđoj boji. „Pošta“ je stari izlog obojila u intenzivno žutu. Originalna hrastova ostakljena ulazna vrata, prvobitno pokrivena lazurnom, uglavnom su očuvana, ali naknadno prebojena i s nizom oštećenja. Stolarija katova, napose veliki drveni prozori, najizloženiji atmosferilijama, bili su u vrlo lošem stanju (sl. 20). Drvene rolete na većini stanova potpuno su stradale, pa se mnoge više nisu mogle pomicati (sl. 21). Uvučena

balkonska vrata i prozori spavaćih traktova na drugom i petom katu, bili su u nešto boljem stanju. Tijekom vremena na uličnoj su se fasadi dogodile neke promjene koje ipak nisu bitno utjecale na cjelovitost pročelja (promjene oblika nekoliko prozora, te natkrivanje pergole na sedmom katu, zatvaranje nekih lođa fiksnim roletama i sl.). Pri obnovi pokušale su se ispraviti pogreške, koliko je to u ovoj fazi bilo moguće.

Za obnovu uličnog i bočnih katova do visine sedme etaže izrađena je projektno-tehnička dokumentacija (Tvrtka „ANIKON“ d. o. o.). Radovi su počeli 2009. te nastavljani i završeni 2010. god. Izvođač je bila „Teh-gradnja“ d. o. o. Nadzor je provodila predstavnik Gradskoga stambenog komunalnog gospodarstva, a konzervatorski nadzor Gradski zavod za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode.

21 Vukovarska 35-35 a, detalj pročelja prije obnove, rolete prozora II. kata (foto: J. Šćavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detail of facade prior to renovation, shutter blinds on the the 2nd floor window, (photo: J. Šćavničar Ivković)

22 Vukovarska 35-35 a, sanacija armature betonskih zidova (fototeka GSKG-a)

Vukovarska Street no. 35-35 a, rehabilitation of concrete wall steel reinforcements (photo archives of GSKG)

23 Vukovarska 35-35 a, zapadno pročelje nakon obnove (foto: J. Šćavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, western facade after renovation (photo: J. Šćavničar Ivković)

Prioritetni je zadatak bila sanacija betonskih zidova. Nakon niza konzultacija sa specijaliziranim proizvođačima materijala za sanaciju, kao jedino moguće rješenje, u okviru financijskih i tehničkih mogućnosti, bilo je čišćenje i sanacija armature koja se našla na površini zidova te pokrivanje reparaturnim mortom (sl. 22). Na mjestima krpanja mort je trebalo površinski profilirati prema uzorku oplata, što je dobrim dijelom i uspjelo. Budući da je takvih oštećenja bilo mnogo, posebno na bočnim pročeljima, zbog različite boje morta i betona, fasade su ostale mrljaste, estetski neprihvatljive. Jedino moguće rješenje bilo je beton pokriti slojem boje – boje betona. Problem je bio pronaći odgovarajući ton, jer je boja sirova betona promjenjiva, različita na svakom dijelu fasade. Da bi dobili ton nešto tamnijeg betona zone prizemlja, laboratorijski je dobivena boja na temelju uzoraka uzetih s nekoliko različitih mjesta (sl. 23, 24).

Koliko se pri tome odstupilo od izvornosti i „istinitosti“ betona kao konstrukcijskog materijala koji je potrebno pokazati u svoj njegovoj surovosti, bez maske – o tome bi se moglo raspravljati.

Sljedeći je zadatak bio čišćenje i sanacija kulira. Nečistoće na fasadi pokušali smo pjeskariti, no rezultat je bio vrlo loš. Kulir je na tim mjestima izbljedio, a mrlje nisu potpuno nestale. Odlučeno je stoga fasadu samo dobro oprati. Otkrhnuti i napukli dijelovi elemenata izrađenih u kuliru izrezani su i izvedeni ponovno na licu mjesta (sl. 25). Boja i struktura novog kulira, uz sav uloženi trud, nije posve istovjetna originalnoj, no nadamo se da će se „zakrpe“ s vremenom izjednačiti s već izbljedjelom fasadom. Tamni, brušeni, sivo-crni kulir klupčica na uvučenim etažama, morao je biti potpuno pokriven novim slojem.

24 Vukovarska 35-35 a, sanirani stupovi u prizemlju (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, rehabilitated columns on the ground floor (photo: J. Ščavničar Ivković)

25 Vukovarska 35-35 a, saniranje dijelova zida od obojenoga prano kulira (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, rehabilitation of parts of the coloured washed finish walls, (photo: J. Ščavničar Ivković)

26 Vukovarska 35-35 a, bojenje žbukanih zidova balkona (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, painting of plastered balcony walls (photo: J. Ščavničar Ivković)

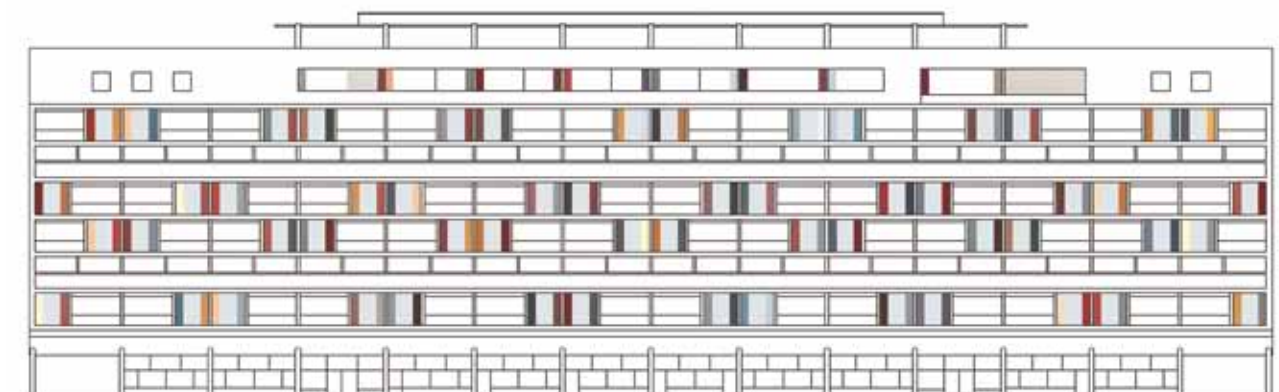
27 Vukovarska 35 – 35 a, detalj obnovljenoga južnog pročelja (foto: J. Ščavničar Ivković)

Vukovarska Street no. 35-35 a, detailed of the renovated southern facade (photo: J. Ščavničar Ivković)

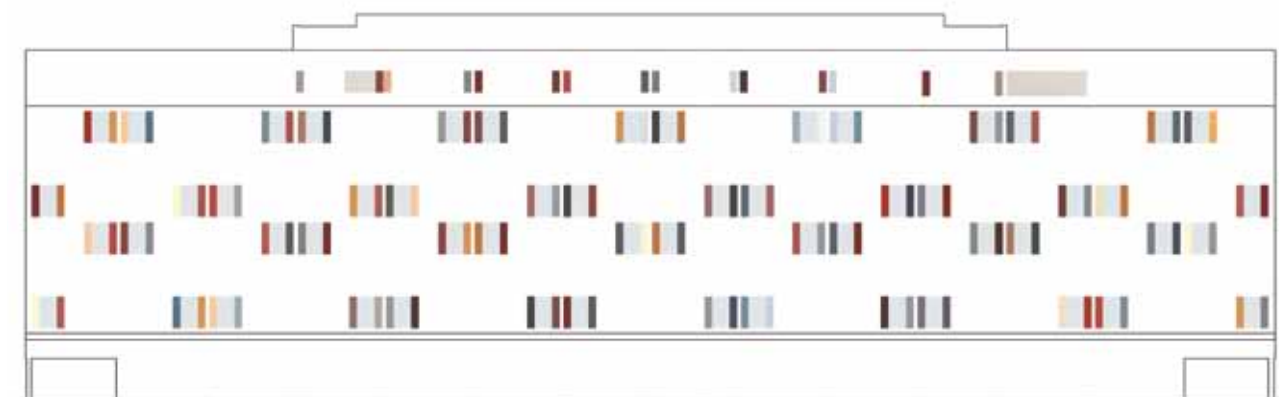
Najzanimljiviji dio bila je izradba sonde, utvrđivanje izvornih boja i određivanje novih boja na žbukanim balkonskim zidovima. S obzirom na to da smo imali Galićev kolorirani nacrt fasada, očekivalo se da ćemo pronaći označene boje, no rezultat je bio drukčiji. Kako su radovi izvođeni s viseće skele, koja se nakon završetka na jednoj dionici fasade pomicala na drugu, ni istražne sonde nisu rađene istodobno. Pretpostavljalo se naći pravilnost nizanja i ponavljanja boja. Međutim, i to je bilo iznenađenje. Nije se uspio otkriti sistem slaganja boja. A pokazalo se da je na pročelju upotrijebljeno pedesetak različitih tonova boja, od žute do crvene, smeđe, preko plavozelene do sive. Većina je tih boja vraćena u potpunosti prema izvornima (sl. 26, 27). Neke, koje su bile intenzivnije, nešto su ublažene, jer je u međuvremenu i kulir izbljedio te bi se previše isticale.

Na nekim su mjestima stanari otukli staru žbuku, pa nije bilo tragova boje. Tu smo dali oduška vlastitoj kreativnosti i „dopunili“ fasadu (sl. 28, 29, 29A, 34).

Sljedeći je problem bila obnova drvene stolarije. Manje oštećeni prozori spavaćih etaža sanirani su i obojeni samo izvana. Zbog nedostatka sredstava popravak balkonskih vrata ostavljen je za iduću fazu. Velike prozore dnevnih boravaka i drvene rolete na svim prozorima, zbog dotrajalosti, trebalo je zamijeniti novima. Postojeća je staklena stijena bila sedmodijelna, s dva jednokrilna i jednim dvokrilnim prozorom u gornjoj zoni, te tri manja otklopna u donjoj zoni – po sistemu krilo na krilo. Izrazito je lijepo dizajniran drveni opšav prema sobi, s kutijom za rolete u gornjoj zoni i širokom drvenom klupčicom na niskom parapetu, ispod koje je sakriven radiator. Odlučeno je da novi prozori

28 Vukovarska 35-35 a, nacrt južnoga pročelja s označenim izabranim bojama (grafički prikaz: B. Lonjak Zlopaša)
Vukovarska Street no. 35-35 a, design of the southern facade with marked selected colours (graphic presentation: B. Lonjak Zlopaša)

29 Vukovarska 35-35 a, južno pročelje, studija boja (grafički prikaz: B. Lonjak Zlopaša)
Vukovarska 35-35 a, southern facade, colour study (graphic presentation: B. Lonjak Zlopaša)

29A Vukovarska 35-35 a, shema upotrijebljenih boja (grafički prikaz: B. Lonjak Zlopaša)
Vukovarska 35-35 a, scheme of used colours (graphic presentation: B. Lonjak Zlopaša)

budu izvedeni od lameliranoga jelova drva velike čvrstoće, s dvostrukim termoizolacijskim staklom punjenim argonom (tip Low E), kako bi se postigla što bolja toplinska zaštita. Raster prozora i način otvaranja u potpunosti je poštovan. Drveni opšav s unutrašnje strane prozora potpuno je sačuvan. Na inzistiranje stanara drvene su rolete zamijenjene aluminijskima u boji drva. Da bi razlika od originalnih bila što manja, vodilice su pokriveno drvenom maskom. Izrađena je i nova vanjska drvena maska kutije za rolete, u potpunosti prema postojećoj.

U zoni prizemlja, zbog nedostatka novca, uspjeli smo samo djelomično prebojiti postojeću bravariju, popraviti i obojiti postojeća, ostakljena drvena ulazna vrata, maknuti

klimatizacijske jedinice, nepotrebne natpise i reklame. Ozbiljnija sanacija ostavljena je za sljedeću fazu.

Preostaje uređenje sjevernoga pročelja koje je pretrpjelo više neprimjerenih intervencija te sanacija krovnih etaža, terase i dijelova ravnoga krova. Danas opustjela i potpuno zapuštena osma etaža s koje se pruža prekrasan pogled, poseban je problem. Osim konstrukcijske sanacije napuklih greda, rekonstrukcije čipkaste ograde od betonskih prefabrikata, bilo bi vrijedno razmisliti o mogućnostima revitalizacije ovoga zaboravljenog prostora (sl. 30 – 33).

Svjesni smo da izvedena sanacija nije idealna, niti se u potpunosti uspjela držati strogih pravila zaštite, ali vjerujemo da je u danim okolnostima bila najbolja moguća, koliko

30 Vukovarska 35-35 a, krovna ploha (fototeka GSKG)
Vukovarska 35-35 a, roof surface (photo archives of GSKG)

31 Vukovarska 35-35 a, VIII. kat, detalj napukle ogradne konstrukcije (foto: J. Ščavničar Ivković)
Vukovarska 35-35a, 8th floor, detail of cracked railing construction (photo: J. Ščavničar Ivković)

32 Vukovarska 35-35 a, pogled na strojarnicu zapadnog dizala (foto: J. Ščavničar Ivković)
Vukovarska 35-35a, view of the west elevator engine room (photo: J. Ščavničar Ivković)

33 Vukovarska 35-35 a, VIII. kat, krovna terasa s ogradom od betonskih prefabrikata (foto: J. Ščavničar Ivković)
Vukovarska 35-35 a, 8th floor, roof terrace with concrete prefabricated railing (photo: J. Ščavničar Ivković)

za produženje života same zgrade, osvježenje slike grada i očuvanje autorove arhitektonske koncepcije, toliko i za ugodnije življenje njezinih stanara (sl. 34). Kako o arhitektu Galiću kaže Ljerka Biondić u svojemu doktorskom radu:

Iako stvara u duhu moderne, gotovo nikada njegova ambicija za „modernim“ nije zaboravila da stvara za čovjeka... Galić dakle u prostornoj koncepciji stambenih oblika biva samosvojan. Nije rob vremena i pomodnosti trenutka već stvara što poštenije djelo – prostor življenja za čovjeka.

LITERATURA

- Ivanković, V. (2009.): Le Corbusier i Drago Galić – Kritički eksperimenti arhitekture višestambenih zgrada, „Prostor“ 1 (37) 17 (2009.), Zagreb
- Biondić, Lj. (1996.): *Kritička analiza stambene arhitekture u djelu arhitekta Drage Galića – evolucija i tipologija,*

- doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet (mentor Filipović N.), Zagreb
- Štulhofer, A., Uchytíl, A., Barišić, Z. (1998.): *Drago Galić,* monografija, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- Premerl, T. (2003.): *Zagreb – grad moderne arhitekture, Stoljače zagrebačke arhitekture,* „Durieux“, 82, Zagreb,
- ***(1991.): *Arhitekti članovi JAZU,* Rad HAZU, Knjiga 437, Razred za likovne umjetnosti, Knjiga XIV, 108-113, Zagreb
- Laslo A. (2010.): *Arhitektonski vodič ZAGREB 1898.-2010.,* Arhitekt d.o.o. i Društvo arhitekata Zagreba, 200, Zagreb
- ***(1949.): *Ormarski stanovi – „Marseilleski“ projekat Le Corbusiera,* „Arhitektura“ 25-27: 76-77,95, Zagreb

34 Vukovarska 35-35 a, južno pročelje nakon završetka radova (foto: J. Šćavničar Ivković)
 Vukovarska 35-35 a, southern facade after the completion of works (photo: J. Šćavničar Ivković)

- Premerl, T. (1986.): Tragovi moderne u poslijeratnoj arhitekturi Hrvatske, „*Arhitektura*“ XXXIX, 196-199: 14-21, Zagreb
- Galović, K. (1997.): Drago Galić, Božidar Rašica, Neven Šegvić, „*Arhitektura*“ 9/10: 57, Zagreb
- Biondić, Lj. (1997.): Sjećanje na profesora Dragu Galića, „*Arhitektura*“ 9/10: 58, Zagreb
- Grimmer, V. (2007.): Drago Galić – umijeće dijaloga, „*Oris*“, 46(9):110-116, Zagreb
- Cresti, C. (1969.): Majstori dvadesetog stoljeća, *Le Corbusier*, „Naprijed“ – Zagreb, „Državna založba Slovenije“ – Ljubljana
- Uskoković, S. (2007.): Obiteljska kuća kao silos za žito, „*Zarez*“ - dvotjednik za kulturu i društvena zbivanja (1331-7970) IX (2007), 217; 17-17

ČLANCI NA INTERNETU

- en.wikipedia.org/wiki/Le_Corbusier (8.10.2011.)
- en.wikipedia.org/wiki/Unité_d'Habitation (1.10.2011.)
- hr.wikipedia.org/wiki/Drago_Galić (28.9.2011.)
- www.galinsky.com/buildings/marseille/assics-unite-d-habitation-le-corbusier/ (22.9.2011.)
- www.archdaily.com/85971/ad-classics-unite-d-habitation-le-corbusier/ (26.9.2011.)

KRATICE

- GZZSKP – Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode
- GSKG – Gradsko stambeno komunalno gospodarstvo

Summary

RENEWAL OF THE FACADE OF THE ARCHITECT DRAGO GALIĆ'S BUILDING IN VUKOVARSKA STREET 35-35 A

The article provides an overview of the recently completed restoration of the facade of the building in Vukovarska 35-35a. Designed by Drago Galić, it was built in 1957 following Le Corbusier's idea of the *Unité d'Habitation* in Marseille. Background information is given and both buildings are compared. Specific problems in the restoration are analyzed, primarily referring to the materials used on the outer layer of the building and choices for their

restoration. The author's artistic sensibility is evident, among other things, in the colouring of plaster elements on the facade, which have been reinterpreted in the way that preserves the authenticity of his architectural expression. Given that the building is a protected monument, all works were carried out under curatorial control of the City Institute for the Protection of Cultural and Natural Monuments.